

М. Є. ЧЕРКАС,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри
теорії держави і права Національного юридич-
ного університету імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано ключові питання, що виникають на шляху становлення правосвідомості, виокремлено її позитивні та негативні риси, ознаки, види та особливості формування на сучасному етапі державотворення. Авторкою здійснено історичну ретроспективу визначення правової природи правосвідомості.

Ключові слова: право, правосвідомість, праворозуміння, деформація правосвідомості.

Постановка проблеми. Правосвідомість українського суспільства сьогодні, як ніколи, демонструє досить динамічну трансформацію, проходячи свій шлях фактично за синусоїдальною кривою: то вбирає найкращі цінності попередніх епох та розвиває їх до ідеального стану, то показує усі можливі негативні прояви її деформації.

Зараз на етапі входження української держави до Європейського Союзу постає важливе завдання переосмислення та сприйняття нових демократичних цінностей суспільного буття, зокрема, підвищення якісних показників суспільної правосвідомості та правової культури.

Мета статті – детальний розгляд та аналіз основних чинників і особливостей формування правосвідомості в Україні. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: 1) дати загальне визначення поняття «правосвідомість» та розглянути її правову природу в історичній ретроспективі; 2) дослідити основні ознаки та риси правосвідомості; 3) виокремити види правосвідомості; 4) визначити фактори, що впливають на становлення правосвідомості.

Об'єктом дослідження є система відносин, що склались у державі та суспільстві щодо формування правосвідомості. Предметом дослідження є безпосередньо чинники, що впливають на формування правосвідомості в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Окремі питання визначення правової природи, видів та ознак правосвідомості розглядалися такими вченими, як-то: О. Данильян, І. Ільїн, Б. Кістяківський, Г. Клімова, М. Ковалевський, М. Коркунов, П. Новгородцев, М. Палієнко, О. Петришин, С. Погребняк, Б. Чичерін та ін. Однак системний аналіз чинників, що впливають на формування правосвідомості на сучасному етапі не було проведено.

Виклад основного матеріалу. Варто відразу ж наголосити, що поняття правосвідомості детально досліджено правовою наукою. Першу спробу розробки теорії правосвідомості здійснив П. Новгородцев, який хоч і не дає концептуального визначення правосвідомості, проте в його працях міститься розуміння цієї категорії як філософсько-правової реальності.

Починаючи з другої половини ХХ ст., пануючою в європейській правовій думці є течія так званого «м'якого» позитивізму, провідною тезою якого є думка, що критерієм юридичної цінності правової норми може бути її відповідність моральним принципам або змістовним цінностям [1, с. 13–14].

При такому підході право і правосвідомість розглядаються як явища самостійні, хоча й органічно пов'язані. Також суттєво зростає актуальність дослідження правової свідомості, яка є важливим суб'єктивним ціннісним началом позитивного права, критерієм його оцінки з точки зору відповідності певним моральним стандартам. Слід повністю погодитись з Е. Ю. Соловйовим, який виходить з того, що «правосвідомість – це не просто відображення в індивідуальній свідомості духу й характеру законів, що вже діють у суспільстві. Вона найбільш адекватно виявляє себе, коли критикує й коригує чинні закони з позицій ідеальної справедливості, яка набула непорушного значення для достатньо великої маси людей» [2, с. 189]. Заслуговує на підтримку також позиція І. О. Ільїна, який наголошує на тому, що нормальна правосвідомість не зводиться до *правильного знання позитивного права*. Вона взагалі не зводиться до одного «знання», а включає в себе всі основні функції душевного життя: і, передусім, – волю (і саме – *духовно виховану волю*) [3, с. 167].

Як справедливо підкреслює у цьому контексті Г. П. Клімова, одним із показників сформованості правосвідомості й рівня правової культури є усвідомлення громадянином того, що невід'ємні права не надаються людині законом; закон – це засіб, знаряддя в механізмі забезпечення й захисту прав і свобод людини, тому й самі закони мають бути правовими [4, с. 331].

У сучасній правовій теорії під правосвідомістю зазвичай розуміють сукупність емоцій, почуттів, настанов, ідей, теорій, концепцій, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формуються ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямів розвитку правової системи [5, с. 147]. Ми розуміємо під **правосвідомістю** різновид суспільної свідомості, який відображає в правових чуттєво-раціональних формах існуючу правову дійсність, правові явища, що існували в минулому, і бажані правові явища, здійснює нормативно-регулюючу дію на соціальну діяльність людей [6, с. 30].

Аналіз різноманітних праць вчених-дослідників з питань правосвідомості дає підстави виокремити такі узагальнені **ознаки правосвідомості**: по-перше, це форма (різновид) суспільної свідомості; по-друге, суб'єктами (носіями) правосвідомості є різноманітні суб'єкти права; по-третє, об'єктом правосвідомості є ставлення людини до правових явищ, вираження індивідуальних та суспільних оцінок справедливості чи несправедливості законів, діяльності судових та правоохоронних органів тощо; по-четверте, вона є активним елементом системи правового регулювання, підставою для розвитку права та праворозуміння; по-п'яте, правосвідомість розглядається як специфічний засіб саморегуляції поведінки людей, впливаючи на їх правомірний вибір та ухвалення рішення щодо додержання або порушення правових норм.

У перехідних суспільствах, де відбувається зміна системи цінностей, правосвідомість має низку особливостей: 1) амбівалентність – наявність «старої» і «нової» системи цінностей; 2) мотиваційна невизначеність; 3) поведінкова непослідовність, що пов'язано з пошуком найбільш раціональних схем реалізації життєвих планів; 4) відсутність необхідних знань про правову систему країни; 5) превалювання звичаїв над позитивним правом; 6) терпиме ставлення до неправових засобів вирішення конфліктних ситуацій; 7) звернення до традицій та нехтування правом; 8) домінування патерналістських настанов у правосвідомості над активістськими; 9) прагнення упорядкувати власний життєвий світ і сподівання на раціоналізацію соціуму на мі-

кро- та макрорівнях, не спираючись на правові норми; 10) поступове збільшення правової та загально-соціальної активності [7, с. 89]. Ці особливості повною мірою характерні і для пострадянського суспільства, зокрема, й українського.

Найбільш типовою є така схема структурного аналізу правосвідомості: з точки зору глибини (рівня) відбиття правових явищ виокремлюють теоретичну, професійну і повсякденну правосвідомість; залежно від способу (форми) відбиття – правову ідеологію і правову психологію; за суб'єктом відбиття – суспільну, групову й індивідуальну правосвідомість; з точки зору предмета відбиття – сфери правової свідомості, які відповідають різним видам суспільних відносин і галузям права [8, с. 180–186].

Варто зауважити, що існує тісний стійкий взаємозв'язок між правом та політикою. Без сумніву, право – це один із **численних засобів вираження** політичних рішень, закріплення усталених політичних відносин та **політичної системи суспільства**. Варто зауважити, що правосвідомість безпосередньо стосується політики державної влади, проявляючись через розуміння цієї політики та ставлення до неї з позиції принципу правомірності та справедливості. Вона нерозривно пов'язана з процесом легітимації та демократизації публічної влади, і притаманна всім членам громадянського суспільства, які є активними учасниками державних політичних процесів. Цей підвид правосвідомості має суттєвий вплив на політичний процес, проте одночасно піддається його впливу. Як зазначає В. Б. Ковальчук, у цьому випадку можна виокремити особливий різновид правосвідомості – **громадянську правосвідомість** – вид правосвідомості, який являє собою сукупність правових поглядів і почуттів, що безпосередньо стосуються діяльності публічної влади, її оцінки згідно з принципом правомірності та справедливості [9, с. 49].

О. Г. Данильян та О. В. Петришин виділяють такий вид правосвідомості, як **демократична правосвідомість**. При цьому науковці зауважують, що базовою константою демократичної правосвідомості постає толерантність [10, с. 292].

Серед чинників становлення демократичної правосвідомості можна виокремити, з одного боку, наявність та схвалення (державне і громадське) тих фундаментальних положень, які закріплюють мету та принципи демократизації суспільства (політико-правові передумови), а з другого – сутнісні умови можливості існування демократичної правосвідомості як явища правової реальності. Не менш важливою передумовою становлення правосвідомості демократичного напрямку є високий загальний рівень суспільної свідомості та культури, оскільки механічне до-

тримання законодавчих приписів ще не створює сприятливого ґрунту в суспільстві для впровадження демократичних інститутів, принаймні успіх таких нововведень, не укоріненіх у суспільній свідомості, не буде тривалим. Також одним із необхідних факторів формування демократичної правосвідомості є висока духовність суспільства, вкорінена в історичних, цивілізаційних та ментальних особливостях соціуму [10, с. 298–301].

Аналізуючи детально весь процес формування правосвідомості в Україні сьогодні, варто зупинитись на основних проблемах, які виникають (або ж потенційно можуть виникнути) на його шляху.

Так, досить поширеним явищем нашого суспільного буття є **деформація правосвідомості**. Безпосередньою причиною виникнення деформацій правової свідомості є стан основних елементів механізму правового регулювання. Посиленню деформаційних явищ у суспільній правосвідомості України сприяють суперечності в різних галузях законодавства й правоохоронній системі в цілому. Таке становище дозволяє маніпулювати законодавством залежно від ситуації: спостерігається поблажливе ставлення до багатьох поширених і небезпечних форм протиправної діяльності правлячої еліти.

Також суттєвою причиною існування деформацій правосвідомості в українському суспільстві є поступове звикання населення, особливо молоді, до злочинності. У міжнародному та національному масштабах набули значного поширення і стали «звичними» для пересічних громадян такі види злочинів, як тероризм, масове захоплення заручників, работоргівля, замовні убивства, багатомільйонні шахрайства, корумпованість у багатьох сферах суспільного життя [7, с. 294].

Сьогодні, як ніколи, необхідно акцентувати увагу на тому, що на рівень правосвідомості громадян (і, відповідно, кількості проявів її деформації) впливає ціла низка різномірних факторів, зокрема, відсутність єдиної високоєфективної системи правового виховання, а також популяризація антиправової поведінки через ЗМІ. Саме тому, окрім більш детального аналізу поширених та непоширених форм деформації правової свідомості, до основних завдань, що ставить сам час перед науковцями, а у перспективі – й керманічними нашої держави, слід додати деталізацію причин виникнення різномірних деформацій правової свідомості, а також шляхи їх подолання.

Слід окремо зауважити, що у сучасній науковій літературі аналізуються різноманітні шляхи формування правосвідомості і правової культури українських громадян. Серед них, зокрема: демократизація всіх сфер соціального життя; вдосконалення право-

творчого і правозастосовчого процесів; зміцнення законності і правопорядку; розвиток правовідносин; зростання ефективності діяльності всієї системи правосуддя; адаптація законодавства України до міжнародних норм і стандартів прав людини; гармонізація законодавства України із нормативними актами Європейського Союзу. Разом з тим важливе значення для формування правосвідомості і правової культури мають такі напрями реалізації даного процесу, як здійснення правового виховання і правового навчання українських громадян, а також підвищення ефективності їх правової інформованості [4, с. 307].

Важливим у контексті нашого дослідження є аналіз сучасного стану українського суспільства. Ще на початку 2000-х рр., як зазначають окремі дослідники [11, с. 332], досить поширеною у Західній Європі, Японії, Росії та Україні була тенденція превалювання споживацької психології серед молоді, то, починаючи з кінця 2013 р. в Україні духовні й громадянські цінності виходять на перший план. Зокрема, швидкого поширення набуває волонтерський рух (причому за різними напрямками: і допомога армії, і допомога переселенцям, і допомога тим, хто виїжджає із зони конфлікту, і т. д.), а також повністю змінюється відношення до ідентифікації себе як українця, як свідомого громадянина нашої держави. Так, Л. Нагорна, яка аналізувала стан української суспільної думки щодо самовизначення протягом 1990-х рр. XX ст. – початку 2000-х рр. XXI ст., вказувала на те, що втомлений, дезорієнтований, поляризований український соціум демонструє байдужість до національних цінностей. Мало не все українське вважається неprestижним, а поняття «патріотизм» практично зникло з політичного дискурсу [12, с. 44].

На сьогоднішній день навпаки ця ситуація є прямою протилежною. Зокрема, аналіз даних соціологічних досліджень дає всі підстави стверджувати, що впродовж 2014 р. у соціальному, політичному, міжнародному становищі країни відбулися певні зміни, які можуть створити передумови для успішного проведення реформ та створення якісно нових засад розвитку країни. Найбільші позитивні зміни відбулися в українському соціумі. Події Майдану, масовий рух добровольців на захист територіальної цілісності країни, значне поширення волонтерства, свідомо матеріальна та фінансова підтримка громадянами армії та інших збройних формувань засвідчили, що в Україні є справжнє, дієве громадянське суспільство, яке спирається на власну основу. Російська агресія стала стимулом консолідації української політичної нації, зростання патріотизму, спричинила стирання ліній поділу українського соціуму, що базувалися на соціокультурних відмінностях. Наочним свідченням

цього стало значне та повсюдне зростання рівня підтримки європейського та євроатлантичного вектора розвитку України. Вперше за історію соціологічних досліджень зафіксовано значний позитивний баланс підтримки ідеї вступу України до НАТО – одного з ключових маркерів соціокультурного поділу українського суспільства. Україна остаточно визначилася з геополітичним вектором розвитку, підписавши та ратифікувавши Угоду про асоціацію з ЄС, відмовившись від позаблокового статусу і взявши курс на досягнення критеріїв, необхідних для членства в НАТО. Держава отримала потужну політичну, економічну, фінансову підтримку від міжнародних організацій, об'єднань і провідних країн світу, покращився імідж України у світі. Водночас стан війни, масштабність проблем, що постали перед державою, вкоріненість у діяльності влади корупційних схем і практик, брак у новій владній команді кваліфікованих управлінських кадрів, готових працювати за новими діловими і морально-етичними стандартами, прагнення швидких змін і реформ, не підкріплене ретельним аналізом можливостей і ресурсів, знижували ефективність дій влади, а подекуди призводили до помилкових політичних рішень.

Продовжується процес залучення частини активістів інститутів громадянського суспільства до політичного життя. У перспективі він матиме три основні форми: інкорпорація таких активістів до складу партій або до їх виборчих списків; призначення радниками Президента, членів Кабінету Міністрів, керівників місцевих органів влади; участь у місцевих виборах, обрання до органів місцевого самоврядування. При цьому вплив інститутів громадянського суспільства на владу поступово зростатиме. Йдеться як про участь незалежних експертів у процесі формування державної політики в різних сферах, так і про тиск інститутів громадянського суспільства на владу. Очевидно, зростатиме конкуренція між різними інститутами громадянського суспільства на рівні пропозицій ідей і проектів конкретних рішень – що загалом можна оцінити як позитивну тенденцію. Можна очікувати також інтенсифікацію цього процесу на регіональному рівні [13].

Слід наголосити, що значним також є вплив на правосвідомість сучасного суспільства досягнень постіндустріальної та інформаційної цивілізації: кардинально змінилася кількість, якість та засоби передачі інформації, розширився спектр відносин, які не «встигає» регулювати законодавство, і тому вони опосередковані, перш за все, правосвідомістю суб'єктів конкретної правової ситуації, а також традиціями громадянської культури [7, с. 110]. Саме тому необхідна повсякчасна актуалізація питань ін-

формаційної безпеки, оскільки, як усі ми могли переконатись, одне й те ж явище чи подія можуть бути «подані» за допомогою засобів масової інформації у різних, часто протилежних ракурсах. Це звичайно ж не сприятиме консолідації нації.

Потужно діє на характер суспільної правосвідомості релігія. Якщо буддизм, конфуціанство, брахманізм, даосизм виховували слухняну людину, що підкоряється волі релігійної громади, то католицизм та протестантизм спрямовували віруючих на активну популяризацію певних духовних і життєвих стандартів [7, с. 110–112].

Важливою тенденцією сучасного світу сьогодні виступає зміна ставлення до міжнародного права. Однією з ознак нового відношення до міжнародного права є перехід частини функцій і повноважень від національних держав до міжурядових організацій (яскравим прикладом цього виступає ЄС) [7, с. 190].

Висновки. Аналізуючи *основні чинники*, що на сучасному етапі впливають на формування суспільної правосвідомості, слід виокремити такі блоки:

1. *Право.* Стабільне законодавство, чіткий механізм його реалізації, високий рівень правової культури впливають на формування правосвідомості громадян найкращим чином. Сьогодні, в умовах нестабільності законодавства, реформування базових галузей законодавства, формування правосвідомості відбувається хаотично, асимілюючи в себе як найкращі надбання цього періоду, так і його негативні прояви. Важливим у цій ситуації є те, що громадськість більше не покладається на право як на певний непохитний постулат, а керується саме правосвідомістю при оцінці своєї поведінки як правової чи неправової. Це може зумовити два абсолютно протилежних рухи, причому одночасно. Перший варіант – підвищення рівня правосвідомості (як індивідуального, так і колективного), увібрання найкращих європейських уявлень про право, цінність прав і свобод людини і громадянина тощо. Другий варіант – нівелювання дії правових норм шляхом їх невиконання, непідкорення, створення власної «системи правових норм», яка буде змінюватись відповідно до ситуації. Останній варіант фактично означатиме сплеск нової, ще більшої хвилі правового нігілізму.

2. *Політика.* Політична ситуація в державі у всі часи мала значний вплив на правосвідомість. Причому останні дослідження та фактична ситуація на виборах до ВРУ свідчить про те, що чим менш стабільна політична ситуація, чим більше загроз національному суверенітету, життю та здоров'ю громадян, тим більше проявив деформацій правосвідомості, зокрема, радикалізму (що яскраво демонструє склад

парламенту, а також виникнення нових політичних та громадських течій). Враховуючи те, що частина громадян змушена була змінити місце проживання (у тому числі, й іммігрувати за кордон) через нездатність влади їх захистити досить поширеним явищем сьогодні є недовіра до влади, можна стверджувати наявність «розбалансування» правосвідомості. Позитивним досягненням сучасної політики є визначення єдиного вектора розвитку нашої держави – європейського.

3. *Економіка*. Аналіз функціонування економічної системи дозволяє констатувати її кризовий стан, повну розбалансованість та часткову руйнацію через фізичне знищення окремих її секторів та галу-

зей. Це призвело до падіння доходів населення, зростання цін та знецінення національної валюти. Така ситуація зумовлює виникнення все нових і нових форм деформації правосвідомості. Сьогодні відбувається зміна вектора розвитку національної економіки: із суспільства споживання до інноваційного суспільства, у якому переважатиме збереження, відтворення та створення нових, альтернативних ресурсів.

4. *Релігія*. Важливим на етапі розбудови України як європейської держави є те, що протягом двох останніх років відбулось примирення різних конфесій, їх єднання в намаганнях допомогти людям пережити складну ситуацію в державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – С. 13–14.
2. Соловьев Э. Ю. И. Кант: взаимодополнительность морали и права / Э. Ю. Соловьев. – М. : Наука, 1992. – с. 189.
3. Ильин И. А. Теория права и государства / И. А. Ильин. – М. : Зерцало, 2003. – С. 167.
4. Клімова Г. П. Основні шляхи формування правосвідомості і правової культури українських громадян в умовах розбудови правової держави // Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія /Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. – Х. : Право, 2009. – С. 331.
5. Теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смодинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2014. – С. 147.
6. Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання : монографія / М. Є. Черкас. – Х. : Право, 2014. – С. 30.
7. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність / Ю. Ю. Калиновський. – Х. : Право, 2008. – С. 89.
8. Ратинов А. Р. Структура и функции правового сознания / А. Р. Ратинов // Проблемы социологии права. – Вильнюс, 1970. – С. 180–186.
9. Ковальчук В. Б. Громадянська правосвідомість як фактор утвердження легітимності державної влади / В. Б. Ковальчук // Академія митної служби України. Вісник Академії митної служби України. Серія «Право» : наук. зб. / Акад. митної служби України ; гол. ред. К. В. Антонов. – Д. : Акад. митної служби України, 2014. – № 1 (12). – С. 47–53.
10. Данильян О. Г. Демократична правосвідомість: ознаки, передумови становлення й тенденції втілення в українському соціумі / О. Г. Данильян, О. В. Петришин // Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. – Х. : Право, 2009. – С. 292.
11. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЗАО Экономика, 2003. – С. 332.
12. Нагорна Л. П. Українська етнонація: криза ідентичності / Л. П. Нагорна // Національна інтеграція в полікультурному суспільстві: український досвід 1991–2000 років. – К. : ІпіЕНД; Бланк-Прес, 2002. – С. 44.
13. УКРАЇНА 2014–2015: ДОЛАЮЧИ ВИКЛИКИ (аналітичні оцінки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/1424704722_file.pdf.

REFERENCES

1. Pohrebniak S. P. *Osnovopolozhni pryntsypy prava* (zmistovna kharakterystyka) (The Fundamental Principles of Law (Content Description)), monohrafiia, S. P. Pohrebniak, Kh., Pravo, 2008, pp. 13–14.

2. Solov'yev E. Yu. *I. Kant: vzaimodopolnitel'nost' morali i prava* (Kant: Complementarity of Morality and Law), E. Yu. Solov'yev, M., Nauka, 1992, p. 189.
3. Il'in I. A. *Teoriya prava i gosudarstva* (Theory of Law), I. A. Il'in, M., Zertsalo, 2003, p. 167.
4. Klimova H. P. *Osnovni shliakhy formuvannia pravovidomosti i pravovoi kultury ukrainskykh hromadian v umovakh rozbudovy pravovoi derzhavy* (The Main Ways of Creating Legal Awareness and Legal Culture of Ukrainian Citizens in Building the Rule of Law), *Pravovidomist i pravova kultura yak bazovi chynnyky derzhavotvorchoho protsesu v Ukraini*, monohrafiia, L. M. Herasina, O. H. Danylian, O. P. Dzoban ta in., Kh., Pravo, 2009, p. 331.
5. *Teoriia derzhavy i prava* (Theory of Law), pidruch. dlia stud. yuryd. vyshch. navch. zakl., O. V. Petryshyn, S. P. Pohrebniak, V. S. Smorodynskiy ta in. za red. O. V. Petryshyna, Kh., Pravo, 2014, p. 147.
6. Cherkas M. Ye. *Pravovidomist ta yii funktsii v mekhanizmi pravovoho rehuliuвання* (Legal Awareness and its Function in the Mechanism of Legal Regulation), monohrafiia, M. Ye. Cherkas. – Kh., Pravo, 2014, p. 30.
7. Kalynovskiy Yu. Yu. *Pravovidomist ukrainskoho suspilstva: geneza ta suchasnist* (Legal Awareness of Ukrainian Society: Genesis and Present), Iu. Iu. Kalynovskiy, Kh., Pravo, 2008, p. 89.
8. Ratinov A. R. *Struktura i funktsii pravovogo soznaniya* (The Structure and Functions of Legal Consciousness), A. R. Ratinov, *Problemy sotsiologii prava*, Vil'nyus, 1970, pp. 180–186.
9. Kovalchuk V. B. *Hromadianska pravovidomist yak faktor utverdzhennia lehitymnosti derzhavnoi vlady* (Civil Justice as a Factor Strengthening the Legitimacy of the Government), V. B. Kovalchuk, *Akademiia mytnoi sluzhby Ukrainy. Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy, Seriia Pravo : nauk. zb., Akad. mytnoi sluzhby Ukrainy, hol. red. K. V. Antonov, D., Akad. mytnoi sluzhby Ukrainy, 2014, No. 1 (12), pp. 47–53.*
10. Danylian O. H., Petryshyn O. V. *Demokratychna pravovidomist: oznaky, peredumovy stanovlennia y tendentsii vtilennia v ukrainskomu sotsiumi* (Democratic Justice: Signs, Conditions of Formation and Implementation Trends in Ukrainian Society), *Pravovidomist i pravova kultura yak bazovi chynnyky derzhavotvorchoho protsesu v Ukraini*, monohrafiia, L. M. Herasina, O. H. Danylian, O. P. Dzoban ta in., Kh., Pravo, 2009, p. 292.
11. Iakovets Yu. V. *Hlobalyzatsiia y vzaymodeistviye tsyvylyzatsiyi* (Globalization and the Interaction of Civilizations), 2-e yzd., pererab. y dop., M., ZAO, Yzdatelstvo Ekonomyky, 2003, p. 332.
12. Nahorna L. P. *Ukrainska etnonatsiia: kryza identychnosti* [Ukrainian etnonatsiia: identity crisis], L. P. Nahorna, *Natsionalna intehratsiia v polikulturnomu suspilstvi: ukrainskyi dosvid 1991–2000 rokiv*, K., IpiEND, Blank-Pres, 2002, p. 44.
13. UKRAINA 2014–2015: DOLAIUCHY VYKLYKY (analytychni otsinky) (UKRAINE 2014–2015: Overcoming Challenges (Analytical Assessment)), *Elektronnyi resurs, Rezhym dostupu: http://www.razumkov.org.ua/upload/1424704722_file.pdf.*

М. Е. ЧЕРКАС

кандидат юридических наук, ассистент кафедры теории государства и права
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОСОЗНАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье проанализированы ключевые вопросы, возникающие на пути становления правосознания, выделены его позитивные и негативные черты, признаки, виды и особенности формирования на современном этапе создания государства. Автором осуществлена историческая ретроспектива определения правовой природы правосознания.

Ключевые слова: право, правосознание, правопонимание, деформация правосознания.

M. Y. CHERKAS

Candidate of Legal Sciences, Assistant of the Department of Theory of State and Law of Yaroslav Mudryi
National Law University

ISSUES OF THE DAY OF FORMING TO SENSE OF JUSTICE IN UKRAINE

Problem setting. Key questions that arise up on the way of becoming of sense of justice are analysed in the article, she is distinguished positive and negative lines, signs, kinds and forming features on the modern stage of creation of the state. An author is carry out the historical retrospective view of decision of legal nature of sense of justice.

Analysis of resent researches and publications. The following scientists were engaged in research of the specified question: O. Danil'yan, I. Il'in, B. Kistyakivskiy, G. Klimova, M. Kovalevskiy, M. Korkunov, P. Novgorodtsev, M. Palienko, O. Petrishin, S. Pogrebnyak, B. Chicherin and others.

Article's main body. Sense of justice of Ukrainian society today, as never, demonstrates dynamic enough transformation, passing the way actually after a sinewave curve: both absorbs the best values of previous epochs and develops them to the ideal state or shows all possible negative displays to her deformation.

Now, on the stage of including of the Ukrainian state to European Union, the important task of переосмислення and perception of new democratic values of public existence appear, in particular, and increase of quality indexes of public sense of justice and legal culture.

Conclusions and prospects for the development. Analysing basic factors, that on the modern stage influence on forming of public sense of justice, it follows to distinguish such blocks:

1. Right. A stable legislation, clear mechanism of his realization, high level of legal culture, influence on forming of sense of justice of citizens by the best character. Today, in the conditions of instability of legislation, his numerous changes, reformation of base industries of legislation, when it is difficult enough to be oriented in his norms, forming of sense of justice takes place chaotically, assimilating for itself both the best acquisitions of this period and him negative displays. Important in this situation is that public no longer depends upon a right as on an inflexible postulate is certain, and follows exactly sense of justice at the estimation of the behavior as legal or illegal. It can stipulate two absolutely opposite motions, thus simultaneously. The first variant is an increase of level of sense (both individual and collective) of justice, etc. The second variant is leveling of action of legal norms by their non-fulfillment, insubordination, creation of the own «system of legal norms», that will change in accordance with the change of situation. The last variant will mean the splash of, yet greater new-wave of legal nihilizm actually.

2. Politics. A political situation in the state at all times had considerable influence on sense of justice. Thus the last researches and actual situation on elections testifies what less stable political situation, than more threats to national sovereignty, life and health of citizens, the more displays of deformations of sense of justice, in particular, to radicalism (that demonstrates composition of parliament, and also origin of new political and public flows brightly). Taking into account that part of citizens forced to change a residence.

Key words: right, sense of justice, understanding of right, deformation of sense of justice.